

БРОНЗОВ ПОЗЛАТЕН ПРЪСТЕН-ПЕЧАТ НА МАНУИЛ КРИТОПУЛ (XIII – XIV В.)

Иван ЙОРДАНОВ

Намирането у нас на средновековни пръстени с имената на притежателя си, е явление. Много често те са използвани за скрепяването на кореспонденцията с отпечатък от нетрайна материя, най-често восък.

Освен функцията на печат, те имат и още едно немаловажно качество – да са накит, при това най-често от благороден метал. По тази причина не са били унищожавани след излизането им от употреба, а полагани заедно с покойника в гроба му или съхранявани от неговите наследници. Все пак, априори приемаме, че там, където днес намираме пръстена, е пребивавал и неговият собственик.

Пръстените-печати с изписани текстове се разпределят в две групи:

а) пръстени-печати, при които надписът е в негатив, което безспорно означава, че с него е била скрепявана кореспонденция;

б) пръстени-печати, при които надписът е в позитив, което служи за основа на две различни предположения: първото, че и те са използвани за подпечатване на кореспонденция и второто, че са личностна емблема с магично-символична функция, целяща закрилата на собственика (Йорданов 2016, 251).

Надписите посочват, чие притежание е пръстенът, а при някои от тях е отбелязано служебното положение на собственика или неговия титул.

Преди известно време ми бе изпратена снимка на бронзов позлатен пръстен с надпис, с молба да го разчета. Прочитът на надписа не ме затрудни. Паметникът безспорно интересен, тъй като върху него са изписани имената на собственика му, за който открих сведения в наративните източници и при оловните печати. Отчитайки важността на пръстена, посъветвах изпращача на снимката да го предложи на някой музей, дори препоръчах това да е Шуменският. Повече не чух нищо за този безспорно интересен артефакт. Намирането на пръстен с надпис е рядко явление и аз се почувствувах задължен да направя малка публикация, въпреки оскъдната информация.

Бронзовият позлатен пръстен с надпис е намерен в района на Асеновградско. Излят е от бронз с масивна халка и дебела позлата, която се е съхранила добре върху буквите от текста, тъй като те са врязани. Работната част (плочката) има диаметър 22 мм. Тя е съставена от два концентрични кръга, изпълнени чрез гравирани линии – единият е разположен в центъра, а другият – по периферията на отпечатващата част. В центъра на вътрешния кръг, чрез техниката на врязани линии, са гравирани четири букви – горе М, долу Ν, дясно Η и вляво Λ. Съединени и допълнени, те дават името: Μ(α)ν(ου)ἦλ. Между двата кръга е изписан гръцки надпис в позитив. Той започва с кръстен знак, след който са разположени симетрично буквите + Ο Κ Ρ Ι Τ Ο Π Ο Υ Λ Ο Σ = + Μ(α)ν(ου)ἦλ ὁ Κριτοπούλος. (табло LX 3a-б).

Собственикът на пръстена, намерен в района на Асеновград, е някой си Мануил Критопул. Кой е този Мануил Критопул и как неговият пръстен се е озовал в Асеновградско, са въпросите, на които ще се спрем.

Датиранката на пръстена, според неговата форма и изработка, е най-общо XIII-XIV в. Масивната халка наподобява тази на пръстените на Калоян, Хриз и др. (Тотев 2010, № 6, 12,18; Йорданов 2016, № 377, 387-388). Най-близък паралел по изработка и техника е византийският бронзов и позлатен пръстен–печат на някой си Леонтий, намерен при разкопките на крепостта Трапезица. Издателите му го датират в XIV в. (Рабовянов, Тотев 2015, 659-664, обр. 1).

Известна ли е личност с тези имена ?

При издирване на сведение за собственика на пръстена имах шанса да попадна на информация от други два източника.

Печати на Мануил Критопул.

Известни са 4 екземпляра, отпечатани с един и същ булотирион (Wassiliou 2016, no. 2315) (табло LX 4a-б). Първият произхожда от Солун. Публикуван е в 1907 г. (Παλαγεωργίου 1907, 261; Laurent 1932, no. 376). Вторият се съхранява в колекцията на Ермитажа М-8075 (Шандровская 1977, 147 № 810; Лихачев 1991,176 .1). Другите два са от колекцията на Г. Закос, съхранявана в Женева (Campanolo-Rothitou, Cheynet 2016, no. 349 a-b). На лицевата страна е представен Исус Христос в цял ръст, насреща, върху супендиум с нимб, брада и дълга коса. Облечен е в хитон и химатион. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни: сигла ΙС-ΧС. На опаката страна надпис в осемреда:

+ ΣΦΡΑΓΙ | ΖΕΡΑΦΑΣ | ΚΡΙΤΟΠΩΛΣ | ΧΕΜΟΝΤΟΥΣ |
ΟΥΜΑΝΟΥΝΗ | ΟΙΚΕΤΟΥΜΕ | ΧΡΙΤΕΛΣ | – С -

+Σφράγιζε γραφὰς Κριτοπώλου Χ(ριστ)έ μου,
τοῦ σοῦ Μανουἦλ οἰκέτου μέχρι τέλους

Текстът е метрически, съставен от два стиха и в превод гласи:

Христе мой, запечатвай писанията на Мануил Критопул, твой раб до края.

Кой е този Мануил Критопул ?

Името на Мануил Критопул, дук на Хиос, се съобщава в документ, датиран в 1293 г. като пълномощник (ὑαμβρος) на севаста Мануил Сгуропул, domestik на източните теми, по дело в Смирна, отнасящо се до манастира Богородица Лембиотиса (Miklosich, Müller 1880, 229-230; Trapp, Walther, Beyer 1976-1996, 13805; 13816)

Въпросът, който възниква е: един и същи ли е собственикът на пръстена, печатите и този от 1293 г.?

Да видим каква е датировката на печатите.

Отделните изследователи предлагат различно датиране на печатите. Според Лихачев те са от епохата на Алексей I Комнин или от първата половина на XII в. В. Шандровская предпочита втората половина на XII – първата половина на XIII в. В. Лоран – втората половина на XIII в., но единственият му аргумент е документът от 1293 г. А. Василиу приема най-общо XIII в. Ж.-К. Шейне и М. Кампаноло приемат първата половина на XIII в. Според тях собственикът на печата е дядо на дука на Хиос от 1293 г., въпреки че акцентират на факта, че изображението на Христос Халкитис е характерно за печатите на Палеолозите (след 1261). Това не е съвсем коректно, тъй като това изображение намираме и върху печатите на Йоан III Дука Ватаци (1222-1254).

Очевидно е, че сведението за 1293 г. влияе върху преценката на отделните автори. Заедно с това обаче те не могат да пренебрегнат своя опит в датирането на византийските печати, оттам и това разминаване. Според моите наблюдения палеографията на буквите от печата изключват втората половина на XIII в.

Да се върнем към пръстена. С кого може да се идентифицира собственикът на пръстена от Асеновградско? По-приемливо е с дука на Хиос, но не е изключено и с някой друг представител на фамилията Критопули от XIII-XIV в. Не само поради факта, че Хиос е далече от Асеновград, но и трудно бих свързал този не особено ценен (бронзов) пръстен с персоната на един дук.

Фамилията Критопули има дълга история. Критопул буквално означава *синът на съдията*, при което би трябвало да търсим някой си Михаил, син на съдията. Но то се е превърнало във фамилно име още през XI в. Представители на фамилията са засвидетелствани чрез печати и наративни източници от XI-XIV в.

1. Михаил Критопул, протоспатарий при Хрисотриклиниума, XI в., според непубликуван печат от колекция Thiery (Campagnolo-Rothitou, Cheynet, 390).

2. Василий Критопул, антипат, патриций, вест и хартуларий на дрома на Тракисион – трета четвърт на XI в. (SBS 1993, 199, no. 116).

3. Йоан Критопул – частен печат от края на XI в., според два екземпляра, отпечатани чрез различни булотириони, съхранявани в Атина (Staurakos 2000, no. 137) и Дъмбъртън Оукс (DO 58 106 5325).

4. В едно от писмата на Теофилакт Охридски, датирано в 1092-1093 г. и адресирано до епископа на Пелагония, се споменава името на Деметрий Критопул, епископът по всяка вероятност на Пелагония (Theophylacte 1986, no. 21; Mullett 1997, 301. 21; 352, no. 10).

5. Критопул без лично име е бил управител на крепостта Раш в Сърбия през 1123 г. Заради страхливост е подложен на позорно наказание (Ioannis Cinnami 1836, 12.10-11).

6. Друг представител на фамилията – Йоанакий Критопул, опитен войн, е командвал отряд пехота в похода на императора (Мануил I Комнин) срещу сърбите през 1147 г. (Ioannis Cinnami 1836, 54 13-16; 56.4).

Представители на тази фамилия са засвидетелствани и през XIII-XIV в. (Grapp, Walther, Beyer 1976-1996, 13807-13817).

Основният въпрос от намирането на този пръстен–печат в Асеновградско е как да обясним връзката му с тези земи. Дали там, където е намерен, собственикът му е пребивавал за по-дълъг или за по-кратък период от време? Едва ли зад този пръстен стои дукът на Хиос.

От Асеновград произхожда друг златен пръстен–печат от същото време, на Теодора Торникина (ИБАД 1919-1920, 152-153).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

ИБАД 1919-1920: Известие на българското археологическо дружество, VII, 1919-1920.

Йорданов 2016: И. Йорданов. Корпус на средновековните български печати. София, 2016.

Лихачев 1991: Н. П. Лихачев. Моливдовулы греческого востока. Москва, 1991.

Παλαγεωργίου 1907: Π. Ν. Παλαγεωργίου. Δυο μολυβδόβουλλα. – *Byzantinische Zeitschrift* 16, 1907, 261.

Рабовянов, Тотев 2015: Д. Рабовянов, К. Тотев. Два нови византийски пръстен-печати от Велико Търново.-В: Търновска книжовна школа, том 10. Велико Търново, 2015, 659-664.

Тотев 2010: К. Тотев. Златни пръстени-печати от времето на Второто българско царство 1185-1396. Велико Търново 2010.

Шандровская 1977: В. С. Шандровская. Сфрагистика . Искусство Византии в собраниях СССР.- Каталог выставки, 1-3, Москва, 1977.

Campagnolo-Pothitou, Cheynet 2016: M. Campagnolo-Pothitou, J-Cl. Cheynet. Sceaux de la collection George Zakos au Musée d'art et d'histoire de Genève, 2016.

Ioannis Cinnami 1836: Ioannis Cinnami. Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnini gestarum. Ed. A. Meinke. Bonnae, 1836.

- Jordanov 2016:** I. Jordanov. Corpus of the Medieval Bulgarian Seals. Sofia 2016.
- Laurent 1932:** V. Laurent. Les bulles metriques dans la sigillographie byzantine, Athens, 1932.
- Miklosich, Müller 1880:** F. Miklosich, J. Müller. Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, Vol.I-VI. Vindobonae, 1860-1890.
- Mullett 1997:** M. Mullett. Theophylact of Ochrid. Reading the Letters of a Byzantine Archbishop, Birmingham, 1997.
- SBS 1993:** Studies in Byzantine Sigillography, III, Washington, 1993.
- Staurakos 2000:** C. Staurakos. Die Byzantinischen Bleisiegel mit Familiennamen aus der Sammlung des Numismatischen Museums Athen, Wiesbaden, 2000.
- Theophylacte 1986:** Theophylacte d'Achrida. Lettres, introduction, texte, traduction et notes par P.Gautier, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, XVI/1, series Thesalonicensis, Thesalonique, 1986.
- Trapp, Walther, Beyer 1976-1996:** Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, ed. E. Trapp, R. Walther, H.-V. Beyer, Wien (1976-1996).
- Wassiliou 2016:** A.-K. Wassiliou – Seibt. Corpus der byzantinischen Siegel mit metrischen Legenden. Teil 2. Siegellegenden von Ny bis inklusive Sfragis WBS 28/2. 2016.

ТЕКСТ КЪМ ИЛЮСТРАЦИИТЕ:

Табло LX 3а-б. Пръстен–печат на Мануил Критопул.

Табло LX 4а-б. Печат на Мануил Критопул.

BRONZE GILT SIGNET – RING OF MANOUHL KRITOPOULOS (13TH – 14TH C.)

Ivan Yordanov
(Summary)

The work presents a gold plated signet – ring of Manouhl Kritopoulos dating from the 13th – 14th c., found in the region of Assenovgrad (fig. 1 a-b).

Who is Manouhl Kritopoulos and how his ring has come to Assenovgrad are question to be answered.

The name of Manouhl Kritopoulos from the 13th c. is testified in two other sources of information:

Four molybdobullae of Manouhl Kritopoulos are known, struck by the same bulleuterion.

Their obverses bear Jesus Christ in full-length front over supendium, with a nimbus, a beard and long hair, wearing a chiton and a himation. He is blessing with his right hand and holding the Gospel in his left hand. On both his sides sigla IC – XC.

The reverses display an eight-line legend. The text is metric, composed of two verses and is reading in translation: My Christ stamp the writings of Manouhl Kritopoulos your servant to the end.

The name of Manouhl Kritopoulos Duke of Chios is mentioned in a document dating from 1293. The question that arises is whether the owner of the ring, the seals and the one mentioned in 1293 are the same person?

With whom the owner of the ring from Assenovgrad area can be identified? It seems more acceptable to be the Duke of Chios. However, it is also possible to be another representative of the Kritopoulos family from the 13th – 14th c. Not only because Chios is far away from Assenovgrad but I would hardly associate this not rather valuable ring (made of bronze) with the personality of a duke.

The main question of discovering this signet – ring in Assenovgrad area is how to explain its connection with these lands? Whether his owner has stayed longer or shorter where his ring was found?